

Διὰ μία παιδεία ὀρθοδόξου πίστεως¹

*Τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μάνης
κ. Χρυσοστόμου Γ΄*

Ἡ ἐκκοσμίκευση, γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος στὸ παρὸν συνέδριο, εἶναι ἓνα γενικευμένο φαινόμενο, τὸ ὁποῖο βεβαίως εἰσβάλλει καὶ στὸ χῶρο τῆς ἐκπαίδευσης.

Ὡστόσο, ἡ σύγχρονος αὐτὴ παθογένεια τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀπαξίωση ἀρχῶν καὶ ἀξιῶν τῆς ζωῆς. Ζοῦμε μία χαλάρωση στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ, μία ἠθικὴ κάμψη καὶ μία περιφρόνηση τοῦ αἰωνίου· πολλὰ σκεπτόμεθα καὶ πράττουμε ἐρήμην τοῦ Θεοῦ. Παρατηρεῖται νόθευση τῆς πολιτισμικῆς μας ταυτότητος, ὑπαρξη πολλῶν ψυχικῶν προβλημάτων, ἐχθροπάθεια πρὸς τὴν Ἐκκλησία, ἄγνοια ἢ ἡμιμάθεια τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ, τὸ χειρότερον, ἀνοχὴ ἢ καὶ προβολὴ τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ.

Σ' αὐτήν, λοιπόν, τὴν δίνη τῆς ἀλλοτριώσεως τοῦ ἥθους χρειαζόμεθα μία θεμελίωση «ἐπὶ τὴν πέτραν». Φθάνει πιά ὁ κλονισμὸς τῆς παιδείας. Ἔχουμε ἀπόλυτη ἀνάγκη μιᾶς παιδείας ὀρθοδόξου πίστεως.

Εἶναι καιρὸς πλέον δι' ἓνα οὐσιώδη ἐπανεκχριστιανισμὸ βάσει τῶν βιβλικῶν, τῶν Πατερικῶν καὶ λειτουργικῶν πηγῶν. Ἁγία Γραφή, Πατερικὰ κείμενα καὶ Λειτουργικὰ βιβλία ἀποτε-

¹ Εἰσήγηση που παρουσιάστηκε στο 10ο Πανελλήνιο Θεολογικὸ Συνέδριο, που διοργανώθηκε ἀπὸ τὴν Πανελληνία Ἐνωση Θεολόγων με τίτλο «Ἡ ἐκκοσμίκευση τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ Ἐπίδρασή της στὴν Ὀρθόδοξη Χριστιανικὴ Παιδεία», 2-3 Νοεμβρίου 2018, Πολεμικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν.

λοῦν τὸ τρίπτυχο μιᾶς κατὰ Χριστὸν παιδείας. Εἶναι αἶτημα καὶ ἀνάγκη τῶν καιρῶν μας, μέσα στὴ χοάνη τῆς παγκοσμιοποιήσεως, ἢ ἐκ νέου μελέτη τῆς πίστεως, τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἢ προφητικὴ καὶ μυστηριακὴ βίωσις τοῦ Εὐαγγελίου.

Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ καλύτερη θρησκεία. Καὶ μὴ φοβούμεθα τὸν καθιερωμένο ὄρο «θρησκεία» ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔννοια αὐτοῦ. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

Στὸν Χριστιανισμό, δὲν ὑπάρχει σκοταδισμὸς, ὀπισθοδρόμηση. Μόνον πρόοδος καὶ ὁδός, ὅλη φῶς.

Στὸν Χριστιανισμό, δὲν ὑποτιμᾶται ἡ γυναίκα. Ἀντίθετα, ἐξυψώνεται.

Στὸν Χριστιανισμό, τὰ παιδιὰ δὲν εἶναι βᾶρος καὶ εἰς περιφρόνησιν, εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ, εὐλογία καὶ εὐθύνη.

Στὸν Χριστιανισμό, ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μέγιστο ἀγαθὸ καὶ ἡ ἔκτρωση εἶναι ἀποδοκιμασία καὶ ἔγκλημα.

Στὸν Χριστιανισμό, ὁ γάμος εἶναι ἱερὸ μυστήριον καὶ ὄχι τυπικὴ δικαιοπραξία.

Στὸν Χριστιανισμό, ὁ διπλανὸς συνάνθρωπος δὲν εἶναι ξένος καὶ ἐχθρός. Εἶναι οἰκεῖος, φίλος καὶ ἀδελφός. Ὁ συνάνθρωπος εἶναι εὐλογία.

Στὸν Χριστιανισμό, ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι κακός. Ἡ παράχρησις εἶναι ἐκτροπή.

Στὸν Χριστιανισμό, δὲν ἐπικρατεῖ θεωρία κατὰ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ προσευχὴ γι' αὐτήν.

Στὸν Χριστιανισμό, δὲν υἱοθετεῖται ἡ βία, ἀλλὰ ἡ συμπόνοια, ἡ καταλλαγή καὶ ὁ ἀλληλοσεβασμός.

Στὸν Χριστιανισμό, δὲν ἀτιμάζεται ὁ ὑλικὸς κόσμος. Ἀγιάζεται καὶ ἀνακαινίζεται.

Στὸν Χριστιανισμό, δὲν ὑποτιμᾶται ἡ ἔρευνα καὶ ἡ ἐπιστήμη. Εὐλογεῖται ἡ ἐπιστημονικὴ πρόοδος γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότητος.

Στὸν Χριστιανισμό, δὲν ὑπάρχει τὸ μηδὲν καὶ τὸ κενόν, ἀλλὰ ἡ πληρότητα τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ.

Στὸν Χριστιανισμό, δὲν εὐτελίζεται τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, εἶναι ναὸς τοῦ Ἁγ. Πνεύματος.

Στὸ Χριστιανισμό, δὲν ἐπικρατεῖ ἡ ἀπελπισία ἀλλὰ ἡ ἐλπίδα.

Στὸ Χριστιανισμό, ὁ πόνος, ἡ θλίψη καὶ ἡ ἀπόγνωση δὲν καθίσταται γογγυσμός, ἀλλὰ ὑπομονή, παραμυθία καὶ παιδαγωγία.

Στὸν Χριστιανισμό, δὲν ὑπάρχει χῶρος γιὰ μῖσος καὶ τιμωρία, ἀλλὰ γιὰ ἀγάπη καὶ σωτηρία.

Στὸ Χριστιανισμό, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἄτομο, εἶναι πρόσωπο.

Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ὑψίστη εὐεργεσία πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Εἶναι δημιουργὸς τοῦ ἀληθινοῦ πολιτισμοῦ, γιὰτὶ εἶναι πολιτισμὸς τῆς ψυχῆς. Ὅτι τὸ ἄριστον, ὁ Χριστιανισμὸς.

Ἡ αὐθεντικὴ βέβαια ἔκφραση τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ἀκριβέστερα ἡ Χριστιανικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Αὐτή, ἡ Μία, Ἁγία καὶ Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ὁ ἀληθὴς χριστιανισμὸς, ὅπως προυσιάζεται στὴ δογματικὴ διδασκαλία, τὴν ὁποία καὶ διετύπωσαν οἱ θεοφόροι ἅγιοι Πατέρες σὺς ἑπτὰ Οἰκουμενικὲς Συνόδους.

Βεβαίως δὲν ὀμιλοῦμε γιὰ χριστιανισμό χωρὶς Ἐκκλησία, καθ' ὅτι χριστιανισμός, χωρὶς Ἐκκλησία, εἶναι ἕνας χριστιανισμός γενικὸς καὶ ἀόριστος, μία θεωρητικὴ, θρησκευτικὴ ἰδεολογία. Δὲν μποροῦμε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι «ἐγὼ πιστεύω στὸν Χριστὸ καὶ δὲν δέχομαι τὴν Ἐκκλησία». Δὲν ὑπάρχει Χριστὸς χωρὶς τὴν Ἐκκλησία Του. «Συμπάσης τῆς Ἐκκλησίας, στέφανος ὁ Χριστὸς» (Κλήμης Ἀλεξ.).

Ὅταν ὁμολογοῦμε στὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως ὅτι πιστεύουμε στὴν Ἁγία Ἐκκλησία εἶναι τὸ ἴδιο, ὅταν λέγουμε ὅτι πιστεύουμε στὸν Χριστιανισμό ἐπακριβῶς, στὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ διδασκαλία, στὴ θεία διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, τῆς ὁποίας πάντοτε ἄγρυπνος φρουρὸς καὶ ἀκριβῆς θεματοφύλαξ, εἶναι ἡ Ἐκκλησία «ἣν περιποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος» (Πράξ. 20, 28).

Ἔτσι, ἐν προκειμένῳ, ὀφείλουμε νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι ὑπῆρξε μεγάλη ἢ προσφορὰ τοῦ ὀρθόδοξου χριστιανικοῦ φρονήματος στὸν λαὸ μας καὶ στὴν πνευματικὴ του θωράκιση. Ὁ ὀρθὸς προσανατολισμὸς τοῦ λαοῦ μας πάνω στὰ καίρια θέματα, Θεός, ἄνθρωπος, κόσμος ὀφείλεται ἐν πολλοῖς στὴ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ παράδοση. Χωρὶς τὴν χριστιανικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἔννοια καὶ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὴν πλάση καὶ τὸν σκοπὸ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ γιὰ τὴν δημιουργία τῆς κτίσεως, ὁ λαὸς μας θὰ δεινοπαθοῦσε μέσα σὲ μία ἀσάφεια, σύγχυση καὶ ἀοριστολογία. Ἔτσι, στὸ διάβα τῶν αἰώνων, ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καταξιώθηκε στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα ἡ ὀρθὴ ἀντίληψη τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ Ὄρθοδοξία, κατέστη ὁδηγὸς τοῦ λαοῦ. Ὁ Ἕλληνας εἶναι Ὄρθόδοξος Χριστιανός! Καὶ αὐτὸ εἶναι προτέρημα καὶ εὐεργέτημα. Εἰδικότερα, τὸ ὀρθόδοξο χριστιανικὸ πνεῦμα ἐνέπνευσε τὰ μέγιστα τὸν ἑλληνικὸ λαό, ὥστε νὰ ἔχει ἐνότητα, συνοχή, φρόνημα καταλλαγῆς

καὶ ἀληθὴ πρόοδο. Εἶναι γεγονός ὅτι στὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ διδασκαλία δὲν ἀνεπτύχθησαν ταξικὲς διαφορὲς, δὲν ἔγινε καταστρατήγηση τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας, δὲν υἰοθετήθηκε ἡ ἀντιπαλότητα, τὸ μῖσος γιὰ τὸν συνάνθρωπο καὶ ἡ κακία. Δὲν ἔκαμνε ποτὲ πατερναλισμὸ τῆς σκέψης καὶ τῆς ἐπιστήμης. Δὲν ὑπάρχει πουθενὰ τὸ σύνθημα «πίστευε καὶ μὴ ἐρεύνα». Γι' αὐτὸ καὶ στὴν «καθ' ἡμᾶς ἀνατολή» δὲν ἔχουμε οὔτε ματαρρύθμιση οὔτε ἀντιμεταρρύθμιση. Δὲν στήθηκε καμμιά Ἱερὰ Ἐξέταση, οὔτε διεξήχθησαν θρησκευτικοὶ πόλεμοι. Πηγὴ ἔμπνευσης καὶ πνευματικῆς καθοδήγησης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, αἰείποτε ἦταν τὸ κοινοτικό, κοινοβιακὸ καὶ ἀσκητικὸ ἰδεῶδες. Ἐπειτα, μὴ λησμονοῦμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία μας, πάντοτε, ὑπῆρξε ἡ μάνα τοῦ λαοῦ, πὺν στάθηκε σ' ὅλες τὶς δύσκολες ἐκφάνσεις δίπλα του. Τὸ ἐπιβεβαιώνει αὐτὸ ἡ ἐθνικὴ μας ἱστορία.

Ὅταν λοιπόν, ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει γίνεῖ καθοδηγητῆς, βίωμα καὶ τρόπος ζωῆς στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο καὶ στὶς ἑλληνικὲς συνειδήσεις, πῶς, τώρα, εἶναι ἐπιτρεπτόν, ἐν ὀνόματι τῆς παγκοσμιοποίησης καὶ πολυπολιτισμικότητας, νὰ ὑφίσταται μία τάση ἀποχριστιανοποίησης τῆς κοινωνίας; Δὲν μπορεῖ νὰ μὴ βαπτίζουμε τὰ παιδιά μας καὶ νὰ ἀρκούμεθα στὴν πολιτισμικὴ πράξη ὀνοματοδοσίας στὸ ληξιαρχεῖο καὶ μάλιστα μὲ μὴ χριστιανικὰ ὀνόματα. Δὲν μπορεῖ νὰ φύγει ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ζωὴ μας ὁ θρησκευτικὸς γάμος, ὡς Ἱερὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν μπορεῖ νὰ πάψουμε νὰ κηδεύουμε θρησκευτικῶς τοὺς ἀνθρώπους μας καὶ νὰ μὴν ἔχουμε τοὺς τάφους μας. Δὲν μπορεῖ νὰ παύσουμε καὶ νὰ μὴν ἀρχίζουμε τὶς ἐργασίες μας, τὶς διασκέψεις μας καὶ τὶς συνελεύσεις μας, τὶς βουλευτικὲς περιόδους, χωρὶς τὴν προσευχητικὴ ἀναφορὰ μας στὸ Θεό. Δὲν μπορεῖ νὰ καταργήσουμε τὴν Κυριακὴ ἀργία καὶ τὶς χριστιανικὲς ἐορτές μας. Εἰδικότερα, στὴν ἐκπαίδευση δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θέτουμε στὸ περιθώριον τὴν πρωϊνὴ σχολικὴ προσευχή. Δὲν

μπορεῖ νὰ ἀφήσουμε ἄδειους τοὺς τοίχους τῶν σχολικῶν αἰθουσῶν μας, χωρὶς εἰκόνες καὶ ἱερὰ σύμβολα. Δὲν μπορεῖ τὰ παιδιὰ μας νὰ μὴ διδάσκονται ἐπαρκῶς καὶ σὲ βάθος τὴν καταδικὴ μας ὀρθόδοξη χριστιανικὴ διδασκαλία. Δὲν εἶναι δυνατὸν μέγας ἱερομάρτυς ἐθναπόστολος καὶ διδάσκαλος τοῦ Γένους, ἕνας ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς ν' ἀναφέρεται στὰ βιβλία μὲ ὀλίγες σειρές, ἀλλὰ καὶ ἡ σοφία τῶν Ἑλλήνων Πατέρων ν' ἀπουσιάζει παντελῶς. Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία πρέπει νὰ παραμείνει χριστιανικὴ καὶ νὰ μὴν παρεκκλίνει μπροστὰ στὶς ἰδεολογικὲς ἀνακατατάξεις τῆς σύγχρονης κοινωνίας.

Ὅταν ἔλεγε ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος, πὼς «τὸ ἔθνος μας μεγαλούργησε μὲ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία» εἶχε ἀπόλυτα δίκαιο. Ὁ ἀρνητισμὸς ἀπέναντι στὴν Ἐκκλησία μας καὶ ἡ σκοταδιστικὴ προοδευτικότητά μόνο κακὸ ἐπιφέρουν στὸ λαό μας. Τὸ ὑπόστρομα τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ μας εἶναι ἡ χριστιανικὴ πίστη καὶ αὐτὴ πρέπει νὰ παραμείνει. Ὁ Χριστιανισμὸς μας, ἡ Ὀρθοδοξία μας εἶναι ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ μέσα στὴ χοάνη τῶν θρησκευτικῶν-ἰδεολογικῶν συστημάτων. Καύχημά μας, τὸ ζύμωμά μας, μέσα στὴ ζύμη τῆς Ὀρθοδοξίας.

Χρέος μας εἶναι, κατὰ συνέπειαν, ἕνα ξαναζωντάνεμα τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς πίστεως καὶ παιδείας. Ξαναζωντάνεμα στὸ ἦθος τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος. Ἀποστολή μας εἶναι νὰ δώσουμε Χριστὸ, σὲ μιὰ ἐποχὴ πολὺ δύσκολη γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Εἰδικότερα, στὴ σχολικὴ κοινότητα, ὁ συνειδητὸς χριστιανὸς ἐκπαιδευτικὸς καλεῖται νὰ δώσει τὴν μαρτυρία ὀρθοδόξου πίστεως. Μὲ τὴν ἀξιοποίηση τῶν συγχρόνων μεθόδων καὶ μέσων διδασκαλίας, καλεῖται ν' ἀντισταθεῖ στὴν πρόκληση τῆς οὐδετεροθρησκείας, τοῦ συγκρητισμοῦ, τῆς νεοειδωλολατρείας, τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς ἐκκοσμίκευσης.

Καὶ, φυσικά, ἰσχύει γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς ὅλων τῶν βαθμίδων καὶ δι' ὅλους μας, τὸ τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου «πρέπον ἐστὶ μὴ μόνον καλεῖσθαι χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ εἶναι». Γι' αὐτὸ καὶ ὅλοι ἔχουμε εὐθύνη γιὰ μίαν ὀλοκληρωμένη βίωση τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. Διαφορετικά, δὲν μπορεῖ νὰ προσφέρεται καμμία μαρτυρία πίστεως.

Σήμερον, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐποχὴν, ἰσχύουν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔγραφεν ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ ὁμολογητής, κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα: «Ὁ ἄνθρωπος, ὁ θεωθεὶς ἐν τῷ Χριστῷ, εἶναι ἓνα μέσον γιὰ νὰ φανερωθῇ ἡ θεία σοφία καὶ ἀγαθότης καὶ τοιουτοτρόπως νὰ στερεωθοῦν στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τὰ ἀναρίθμητα καὶ παντοειδῆ δημιουργήματά Του. Ὁ θεωθεὶς ἄνθρωπος ἔχει νὰ ἐπιτελέσει ἓνα σημαντικὸν ἔργον, μίαν ἱερὰν ἀποστολὴν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ εἶναι, τὸ νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος "ὁ Ἱερεὺς τῆς Λειτουργίας τοῦ Σύμπαντος". Ὡς ἀποκατασταθεῖσα καὶ τελειωθείσα εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ὁ ἐν Χριστῷ ἄνθρωπος, καλεῖται νὰ φανερώσῃ τὸν Δημιουργόν Του, συνάμα δέ, νὰ συμπαρασύρῃ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ ὅλην τὴν ὑπ' αὐτὸν δημιουργίαν. Ἐννοεῖται ὅτι, διὰ νὰ ἐπιτελέσῃ αὐτὸ τὸ ἔργον, ὁ ἄνθρωπος πρέπει προηγουμένως νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ τῶν πάντων καὶ ἐν πρώτοις ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του. Τοιουτοτρόπως, πραγματοποιεῖ τὴν προφητικὴν ἀποστολὴν του (τὴν φανέρωσιν τοῦ Θεοῦ), τὴν ἱερατικὴν τοιαύτην (τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προσφορὰν εἰς Αὐτὸν ὅλης τῆς κτίσεως), καθὼς καὶ τὸ βασιλικόν του ἀξίωμα (τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς κτίσεως καὶ ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του)». Τὸ χρέος γιὰ μίαν φωτεινὴν παρουσίαν, μαρτυρίαν καὶ διακονίαν εἶναι περισσότερον ἀπὸ ἐπιτακτικόν· καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ εἶναι ὡς λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος «ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει ἐν ἧ ἔκλήθη» (Α' Κορ. 7,17).

Ἐν προκειμένῳ, ὀφείλουμε νὰ βοηθήσουμε τὰ παιδιὰ νὰ πλησιάσουν, νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ ἀγαπήσουν τὸν Χριστό. Χρι-

στιανική παιδαγωγική χρειαζόμεθα, διότι ή χριστιανική παιδαγωγία ενισχύει τόν νέον, τόν ένδυναμώνει πνευματικά καί ψυχολογικά, τόν άναγεννά πραγματικά καί τόν άπαλλάσσει άπό τά πάθη. Γι' αυτό καί χρειάζεται ο ίερεύς πνευματικός στή σχολεία, ώστε νά βοηθήσει τά παιδιά μέ τò μυστήριο τής έξομολογήσεως, όπου μεταδίδεται ή Θεία Χάρις. Σέ πρόσφατη δημοσίευση (έφ. ΤΑ ΝΕΑ, 11-10-2016) γίνεται λόγος για μιá δραματική αύξηση τών ψυχικών προβλημάτων σέ παιδιά καί έφήβους. Χρειάζεται πολλή προσοχή. Μήν εγκαταλείψουμε τά παιδιά μας χωρίς ήθικά στηρίγματα, τώρα πού ξανοίγονται στή ζωή. Χρειάζεται καί ή γνώση αλλά καί ή άγωγή, ή κατά Θεόν άγωγή. Φαίνεται, βέβαια, επίπονος ώς λέγει ο σοφός παιδαγωγός Μ. Βασίλειος «έστι ή παιδεία άγωγή τις ώφέλιμος τή ψυχή, επίπονος πολλάκις τών άπό κακίας κηλίδων αύτην έκκαθαίρουσα, ήτις πρòς μέν τò παρόν ού δοκεϊ χαρᾶς εἶναι, αλλά λύπης· ύστερον δέ καρπὸν εἰρηνικὸν τοῖς δι' αύτῆς γεγυμνασμένοις άποδίδωσιν, δικαιοσύνην». Πράγματι, ισχύει τούτο, άλλ' εἶναι έπάναγκες.

Η χριστιανική παιδαγωγία, εἶναι άποδεδειγμένο, αύτή φέρει τήν έσωτερική ήρεμία στήν ταραγμένη συνείδηση καί αύτή έποικοδομεῖ τήν έπίγνωση τών άξιῶν τής ζωῆς. Ο Κλήμης ο Άλεξανδρεύς, στή έργο του «Παιδαγωγός», έγραφε: «Η κατά Θεόν παιδαγωγία έστι κατευθυνσμός άληθείας, εις έποπτείαν Θεοῦ καί πράξεων άγίων άποτύπωσις». Καί ο άλλος μεγάλος παιδαγωγός, ο Ίω. Χρυσόστομος, τόνιζε χαρακτηριστικά: «Βούλει γενέσθαι εύπειθῆ τὰ τέκνα σου; Απ' άρχῆς άνάτρεφε αύτὰ "έν παιδεία καί νουθεσία Κυρίου"».

Όφείλουμε, λοιπόν, νά μή καταστοῦμε ένας λαός άσταθής καί παλίμβουλος περὶ τήν πίστιν, τήν εύσέβειαν καί

ἀρετήν. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἶμεθα ἐπιπόλαιοι, ἐπιλήσμονες καὶ νωθροί. Ὀφείλουμε, ἀντιθέτως, νὰ προχωρήσουμε ἐπὶ τὸ κρεῖττον. Νὰ εἶμεθα τὸ φῶς τοῦ κόσμου καὶ τὸ ἅλας τῆς γῆς, τὸ φῶς τὸ μὴ σβεννύμενον καὶ τὸ ἅλας τὸ μὴ ἔξω βαλλόμενον· «φῶς τὸ πᾶσιν γλυκύτατον καὶ ἅλας τὸ πᾶσιν ἐράσμιον».